

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

[Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 2, Ağustos/August 2023]

Betül ÖZCAN

Arş. Gör., Erzurum Teknik
Üniversitesi
betul.yasarbas@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7463-8769>

Budist Öğretilere İlişkin Eski Uygurca Bir Metin Parçası

An Old Uighur Text on Buddhist Teachings

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 20.06.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 14.08.2023

Yayın Tarihi/Published: 30.08.2023

Atıf/Citation

ÖZCAN, B. (2023). Budist Öğretilere İlişkin Eski Uygurca Bir Metin Parçası. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 881-903. <https://doi.org/10.34083/akaded.1317569>

ÖZCAN, B. (2023). An Old Uighur Text on Buddhist Teachings. *Journal of Academic Language and Literature*, 7(2), 881-903. <https://doi.org/10.34083/akaded.1317569>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Bu çalışma [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) açık erişim lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under [CC BY-NC-ND 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Öz

Budizm, Sanskritçede *dharma* ve Pali dilinde *dhamma* olarak bilinen Buddha'nın öğretileri etrafında şekillenmiştir. Budist inanışta temelde belli başlı öğretiler olmasına karşın özellikle Budizm'in Hindistan coğrafyasından uzaklaştıkça ve farklı dillerdeki külliyatları vücuda geldikçe mezhepleri oluşmuş ve öğretiler çeşitlilik kazanmıştır. Gautama Buddha ilk vaazını verdiği Vārāṇasī'de özellikle "Orta Yol" kavramına değinir ve Budizm'de kurtuluşa erişmek isteyen bir kişinin üç temel öğretiyi bilmesi gerektiğini ifade eder. Bunlar: dört soylu doğru, on iki bağımlı ortaya çıkış ve sekiz aşamalı yoldur. Bu noktada bu yazının da konusunu oluşturacak olan *On İki Bağımlı Ortaya Çıkış* ilkesi Budizm'deki varoluş zincirinin on iki halkasını anlatır. Her bir halka bir sonrakinin nedeni veya koşuludur. Kişi kirli ihtiraslara kendini kaptırdığı sürece bu varoluş zincirinde bağlı kalmaya devam edecek, Buddhalığa ve *Nirvāṇa*'ya erişemeyecektir. Ancak tüm acılara ve ihtiraslara rağmen bu döngüden kurtulup günahlarından arınabilirse o zaman hakikate erişebilecektir.

Budist öğretilere ilişkin Eski Uygurca metin parçasına ait olduğu tespit edilen bu metin parçası, bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda U 5342 (T III Yar 17) arşiv numarasıyla korunmaktadır. Şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş bu metin parçasının konusunu oluşturan öğretiler açıklandıktan sonra yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, açıklamaları, dizin ile sözlüğüne yer verilecektir. Ayrıca bu çalışmayla Budist öğretiler hakkında bir metin parçasının Türk dili araştırmalarına kazandırılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uygurca, Budist öğretisi, Budizm, on iki bağımlı ortaya çıkış, metin neşri

Abstract

Buddhism is shaped around the teachings of Buddha, known as dharma in Sanskrit and dhamma in Pali languages. Although Buddhist belief retains fundamental core disciplines, Buddhism sects developed, and its doctrines gained diversity as spreading beyond the geography of Indian borders and its canons in other languages formed. In Vārāṇasī, where Gautama Buddha preached his first sermon, he principally advocated the notion of the "Middle Path" expressing that anyone seeking to attain salvation in Buddhism should apprehend three fundamental teachings. These are the Noble four truths, the twelve links of dependent origination, and the eightfold path. Herein, the Twelve Links of Dependent Origination principle, the subject of this article, describes the twelve links of the chain of being in Buddhism. Each ring is the reason or condition of the next. As long as individuals indulge in impure desires, they will remain bound to this chain of being and cannot achieve Buddhahood and Nirvāṇa. However, they can reach the truth if they free themselves from this cycle and seek redemption for their sins despite all the pain and passion.

This fragment, determinedly belonging to an Old Uighur text passage on Buddhist teachings, is currently preserved in the Berlin Turfan Collection with archive number U 5342 (T III Yar

17). *This study aims to unveil the transcription, transliteration, translation, explanations, index, and dictionary of this fragment, besides exemplifying the teachings constituting the subject of this unpublished fragment. The study also strives to bring a fragment about Buddhist teachings in Turkish language studies.*

Keywords: *Old Uighur, Buddhist teaching, Buddhism, the twelve dependent emergence, text edition*

Giriş¹

Budizm'in esas terimlerinden olan *dharma* Sanskritçede *dhar* veya *dhri* yapısından türetilmiş olup dar anlamda “korumak; desteklemek; saklamak” demektir. Geniş anlamda ise *dharma* Sanskritçede “sabit; kanun, yasa, gerçek, doktrin; görev; hak; ahlak, dinî erdem; kural; Buddha'nın öğretisi; emir, davranış; varlığın başlangıcı” gibi geniş bir anlam yelpazesine sahiptir (Monier-Williams, 1899, s. 510c; Edgerton, 1953, s. 276a; ayrıca bk. Tokyürek, 2019, s. 208). “Koeppen'a göre; Budist öğretilerin ve vahiyelemlerin tümüne benzer şekilde kendilerine yüklenen görevlere *dharma*, *yasa* veya *Saddharma kapısının yasası* adı verilmiştir.² Bununla birlikte dharmalar disiplin ve ahlak olarak Vinayana'dan, metafizik olarak Abhidharma'dan ayrılmaktadır. Diğerleriyle karşılaştırıldığında dar anlamda *dharma* yalnızca popüler bir doktrindir” (Koeppen, 1857, s. 227).

Gautama Buddha ilk vaazını Brahmanizm'in kültür merkezi olan Vārāṇasī'de vermiştir. Özellikle öğretilerini yakın çevresindeki insanlara değil, çile hayatını görmüş eski dostlarına anlatmıştır. Bu da Budizm'in birdenbire ve doğrudan insanların ilgisini çeken açık bir felsefi inanış olmadığını, belirli çileciler arasında yavaş yavaş gelişmiş bir öğreti olduğunu göstermiştir. Bu öğreti konuşmasında “Orta Yol” ve “Sekiz Aşamalı Asil Yol” kavramlarına değinen Buddha, Budizm'de kurtuluşa erişmek isteyen kişinin *dharma*'yı çok iyi kavraması gerektiğini düşünmektedir. Tarihi Buddha, Budizm'de karma öğretisine (Çin. 業 *ye*; Skt. *karman*, *karma*; Uyg. *iş küdüg*) işaret ederek her şeyin bir nedeni olduğunu söyler. “Ameller ve onların etkileri karakter üzerinde etkilidir ve yeniden doğum çemberinde (~ Skt. *saṃsāra*) iyi ameller iyi varoluş şekillerini, kötü ameller ise kötü varoluş şekillerini doğurur” (Soothill ve

¹ Metnin tıpkıbasına, Berlin Brandenburg Bilimler Akademisi (BBAW) <https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/content/index.xml?lang=en> adresinden ulaşılabilir.

² Budist Eski Uygur öğretisi metinleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında; Vasubandhu'nun *Triṃśikāvijñaptimātratāsiddhi*'sine yazılan yorumdan kalan 123 satır W. Scharlipp tarafından 1986 yılında yayımlanmıştır. Yine Kitsudō Kōichi'nin 2008 yılında yayımladığı *Guan mile shangsheng douzitian jingzan* isimli çalışması, Öztural'ın 2012 yılında yayımladığı Eski Uygurca derleme eserin 21. bölümünden Eski Uygurca *Cheng weishi lun* tefsiri ve yine Eski Uygurca derleme eserin 20. bölümünden *Buddhāvataṃsaka-sūtra* tefsiri öğretisi metinleri içerisinde sayılabilir.

Hodous, 1937, s. 403a; JEED, 1979, s. 77a; Monier-Williams, 1899, s. 1119c; Edgerton, 1953, s. 542b; ayrıca bk. Nakamura, 2012, s. 218; Uzunkaya, 2020, s. 39).

Budizm, geleneksel düşünceden aldığı mirasla, varlıkların (hatta tanrıların) *saṃsāra*'nın (yeniden doğumlar) sonsuz döngüsüne bağlı olduklarını söyler. Bununla birlikte Budizm'in temel öğretileri şu şekildedir: “Dört Soylu Doğru”, “On İki Bağımlı Ortaya Çıkış (On iki nedensellik halkası)” ve “Sekiz Aşamalı Yol”.

1) Dört Soylu Doğru: Kişiyi ızdıraba sürükleyen arzularıdır ve ancak *Nirvāṇa*'ya erişebilirse bu ızdırapları son bulacaktır.

2) On İki Bağımlı Ortaya Çıkış: Varoluş zincirinin on iki halkasını oluşturur. Her bir halka bir sonrakinin nedeni veya koşuludur. İnsanoğlunun tüm acıları cahillikten kaynaklanır. İnsan cahilliği ortadan kaldırdığı sürece varoluş zincirinden kurtulabilir.

3) Sekiz Aşamalı Yol: Doğru düşünerek, doğru niyet ederek, doğru konuşarak, doğru davranarak, geçimini doğru yoldan sağlayarak, doğru çaba harcayarak, bilincini doğru tutarak ve doğru meditasyon yaparak bu yola erişilebilir.

Bu Budist öğretilerden “On İki Bağımlı Ortaya Çıkış” ilkesi ise çalışmanın temelini oluşturmaktadır.

Buna göre; dünyadaki bütün varlık ve ondaki hayat, muhtelif tasavvurların meydana gelmesinden, kaybolmasından veya birbirlerine bağlanmasından ileri gelmektedir. Skt. *dharma* “öğreti” ve Uyg. *nom* “törü” sözleri ile ifade edilmiş olan bu meftum, burkan felsefesinde çok önemli bir yer işgal etmektedir. Ananevi izaha göre *dharma*, ‘kendisine mahsus sıfatın (alametin) taşıyıcısı’dır. Bu tasavvurların hepsi bir bütün teşkil eder ve şuurlu bir mahlukun vücuda gelmesinde ve onun yaşamasında bütün bu tasavvurların iştiraki vardır. Bundan dolayı burkancıların *dharma* nazariyesi insan şahsiyetinin tahlili demektir” (Arat, 1987, s. 65-66).

Bu taşıyıcıların sayısı çok fazla olmasına karşın metinde geçen Budist öğretiler şu şekildedir: Varlığa yahut hayata tabi olan tasavvur (~ Skt. *dharma*); yürüyen yahut harekette bulunan tasavvur (~ Skt. *āsrava*) ve yürümeyen hatta harekette bulunmayan tasavvurlardır (~ Skt. *anāsrava*). “Belirsizlik ilkesine uygun olarak doğada hiçbir duyarlı varlık sabit değildir. Bu yüzden de Buddha doğası (Buddha-dhātu) ne *āsrava* ne de *anāsrava*’dır; yani süreksizdir.” (Chan, 2010, s. 282). Bu tasavvurlardan *akıglık nomlar* “akıntılı öğretiler”, *kirli akıglık nom* “kirli, akıntılı öğreti”, *akıglık balmak* “(şarta) bağlı *dharma*” gibi meftumlar aslında kişinin *Nirvāṇa*'ya ulaşmasını engelleyen ve bilince zarar veren eğilimlerdir. Bununla birlikte Budizm’de bilince zarar veren dört akım mevcuttur: 1) *kama* “arzu, istek, özlem; eylem; ayin” (Edgerton, 1953, s. 168a) 2) *bhava* “varlık durumu, varlık şekilleri” (Monier-Williams, 1899, s. 749a; Edgerton, 1953, s. 407a) 3) *dr̥ṣṭi* “bakış; düşünce; amaç” (Monier-Williams, 1899, s.

492a; Edgerton, 1953, s. 269b) 4) *avidyā* “bilgisizlik, cehalet” (Monier-Williams, 1899, s. 108c; Edgerton, 1953, s. 77b; ayrıca krş. Ölmez, 1991, s. 68).

Bu çalışmaya konu edilen ve şimdiye kadar neşredilmemiş Eski Uygurca metin parçası yukarıda da belirtildiği gibi bazı Budist öğretileri içerisinde barındırması bakımından önem arz etmektedir. Mevzubahis metin parçası bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde U 5342 (T III Yar 17) arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Bu metin parçası dört sayfadan ve toplam 58 satırdan oluşmaktadır. Bu metin parçasının fiziksel özellikleri S.-C Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-01). Çalışmada ilgili metin parçasının yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları, dizini ve sözlüğü hazırlanmıştır. Metnin yazı çevirimi ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*'ta belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirisi yöntemi izlenmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV). Metin parçası metinsel hasar içermez ve bütünlük arz eder. Ancak kimi noktalarda cümlelerin devrik olması ve yüklemelerin önceki satırlarda yer alması aktarımı biraz güçleştirmiştir. Bu yazının açıklamalar kısmında metinde geçen ikilemelere, Budist ifadelerin izahına ve alıntı sözcüklere yer verilmiştir. Çalışmanın sözlük ve dizin kısmı alfabetik ve bağlamli olarak hazırlanmıştır. Bununla birlikte bu kısımda metni ortaya koyarken bağlama göre sözcüklerin kazandığı yeni anlamlara da yer verilmiştir. Yine sözlük ve dizin kısmında alıntı ifadeler geçtiğinde kelimelerin orijinal biçimlerine de yer verilmiştir.

1. Eski Uygurca Metnin Çeviri Yazısı ve Harf Çevirisi

1

U 5342 (T III Yar 17)

A1 recto

(01)	01	işlig tüş ätöztä turgu burhan- `yšlyk twyš `t'wyz t' twrqw pwrq'n
(02)	02	larnıñ „ ötrü abizek kılmaklıg toy- l'r nynk „ wytrw `pyz yk qylm'qlyq twy
(03)	03	luları kinşuk atl(ı)g ärd(i)nilig örgüntä lw'l'ry kynşwk `tlq `rdnylyk `wyrkwnt'
(04)	04	sapmak işlig b(ä)lgürtmä ätöztä s'pm'q `yšlyk plkwrtm' `t'wyz t'
(05)	05	turmuş burhanlarnıñ aşnuça täg- twrmış pwrq'n l'r nynk `şnwç' tk
(06)	06	şüt kılmaklıg yanları vaiduri atl(ı)g şwt qylm'qlyq y'nkl'ry vydwry `tlq
(07)	07	ärd(i)nilig ordoda erinçkäyü y(a)rlıkayu

- 'rdnylyk 'wrwdw' 'yrynçk'yw yrlyq'yw
 (08) 08 tözi yiltızı bışmışlarıg ,, ötrü bir
 twyz y yylytz y pyşmyş l'ryq ,, 'wytrw pyr
 (09) 09 y(a)rılıkayurlar ol kinşuk atl(ı)g ärd(i)nikä
 yrlyq'yywr l'r 'wl kynşwk "tlq 'rdnyk'
 (10) 10 etilmiş lenhua çäçäklig örgünçä
 'ytylmyş lynqw' ç'ç'klyk 'wyrkwn ç'
 (11) 11 küdä y(a)rılıkagalı tözläri bütgüsin
 kwyd' yrlyq'q'ly twyz l'ry pwtkwsyn
 (12) 12 tınl(ı)glarınñ ,, inçip yänä y(a)rılıkayur-
 tynlq l'rnyk ,, 'ynçyp y'n' yrlyq'yywr
 (13) 13 lar ,, ol vaiduri ärd(i)nin bütmiş kün
 l'r ,, 'wl yvdwry 'rdnyn pwytmıyş kwyn
 (14) 14 raz(a)vart öñlüg ordoka munı mun-
 r'z v'rt 'wynklwk 'wrwdq' mwny mwn
 (15) 15 çulayu üç törlüg ugur yık üzä
 çwl'yw 'wyç twyrlwk '/qwr yyq 'wyz '

A2 verso

- (16) 01 abizek kilmaklıg ulug yanı küç-
 "pyz 'k qylm'qlyq 'wlwq ynky kwyç
 (17) 02 läri tetir ,, üç törlüg ugur-
 l'ry tytyr ,, 'wyç twyrlwk 'wqwr
 (18) 03 ınta üzä bir tugumlug ikinti
 ynt' 'wyz ' pyr twqwmlwq 'ykynty
 (19) 04 oronta olurmaklıg ıdok törö-
 'wrwnt' 'wlwrm'qlyq 'ydwq twyrw
 (20) 05 läri tetir ,, amti bo sudur ärsär
 l'ry tytyr ,, "mty pw swdwr 'rs'r
 (21) 06 yagıtdaçı ärür alku tınl(ı)g ogl(a)n-
 'yqytd'çy 'rwr "lqw tynlq 'wqln
 (22) 07 ınja bir tatıglıg yagmur suvın
 ynk' pyr t'tyqlyq 'yqmwr swvyn
 (23) 08 ozgurdaçı tetir ,, üküş tınl(ı)glar-
 'wz qwr'd'çy tytyr ,, 'wykwş tynlql'r
 (24) 09 ka kamagka kiçig bolmakı üz-
 q' q'm'qq' kyçyk pwl'm'qy 'wyz
 (25) 10 ä kächürdäçi ärür ço[m]mıyş batmıyş-
 'kyçwr'd'çy 'rwr çw/myş p'tmyş

- (26) 11 larıg altı paramit(1)g kemi üzä
l'ryq 'lty p'r'mytlq kymy 'wyz '
- (27) 12 üntürdäçi tetir ot içintäki
'wyntwr'd'çy tytyr 'wt 'yçynt'ky
- (28) 13 oglank(1)yalarıg baştınkı
'wql'n qy' l'ryq p'styn qy
- (29) 14 yeg kanlıg üzä ,, ärsär ymä ter
yyk q'nklyq 'wyz ' ,, 'rs'r ym' tyr

B1 recto

- (30) 01 kaltı akıgılg nomlar alku nizvanilar-
q'lty "qyqlyq nwml'r 'lqw nyz v'ny l'r
- (31) 02 nın turguluk ornaguluk irkilgölük
nynk twrqwıwq 'wrn'qıwıwq 'yrky/lkwıwq
- (32) 03 täggölük yeri yurtı ärür ,, anın ol
t'kkwıwq yyry ywrty 'rwr ,, "nyn 'wl
- (33) 04 nizvanilar bo akıgılg nomlarıg ol
nyz v'ny l'r pw "qyqlyq nwm l'ryq 'wl
- (34) 05 üdtä adkanmaklarınta ,, ötrü adkan-
'wydt' "dq'nm'ql'rynt' ,, 'wytrw "dq'n
- (35) 06 turdaçı adkangulug nomlar ulug üdtä
twrd'çy "tq'nqıwıwq nwml'r 'wıwq 'wydt'
- (36) 07 kirlig akıgılg bolurlar ,, kayu kirlig
kyrlyk "qyqlyq pwlwr l'r ,, q'yw kyrlyk
- (37) 08 akıgılg balmak ärsär ,, balmak nom ol
"qyqlyq p'lm'q 'rs'r ,, p'lm'q nwm 'wl
- (38) 09 ok ärür ,, bo tetir ikinti adkanmak
'wq 'rwr ,, pw tytyr 'ykynty "dq'nm'q
- (39) 10 üzäki balmak bo muntag yañlıg ikerär
'wyz 'ky p'lm'q pw mwnt'q y'nklyq 'ykyr'r
- (40) 11 törlüg kirlig tapçalıg akıgılg mün
twyrlwk kyrlyk t'pç'lyq "qyqlyq mwyn
- (41) 12 kadaglarıntın ol kşan üdtäki köñül
q'd'q l'ryntyn 'wl kşn 'wydt'ky kwnkwı
- (42) 13 bilig akıg ketmiş öñi üdrülmiş
pylyk "qyq kytmyş 'wynky 'wydrwımyş
- (43) 14 üçün anın arıyur süzülür tep te-
'wyçwn "nyn "ryywr swyz wıwr typ ty
- (44) 15 yür azu ymä ol kşan üdtä ür-

ywr "z w ym' 'wl kş'n 'wydt' 'wyr

B2 verso

- (45) 01 lüksüz artamak tözlüg akıglıg tägin-
lwkswz "rt'm'q twyz lyk "qyqlyq t'kyn
- (46) 02 mäk sakınç kılınç biligig titär-
m'k s'qynç qylynç pylykyk tyt'r
- (47) 03 lâr ıdalayurlar „ ürlüklüg artamaklıg
l'r 'yd'l'ywr l'r „ 'wrlwklwk "rt'm'qlyq
- (48) 04 tözlüg akıgsız täginmäk *sakınç*
twyz lwk "qyqsyz t'kynm'k s'qynç
- (49) 05 kılınç biligig yañırtı bulurlar anın
qylynç pylykyk y'nkyrty pwlwrl'r "nyn
- (50) 06 ymä arıyur süzülür tep teyür inçip
ym' "ryywr swz wlwr typ tyywr 'ynçyp
- (51) 07 yänä munta çın kertü köñül bilig
y'n' mwnt' çyn kyrtw kwnkwl pylyk
- (52) 08 tep temäk üzä yañuz köñülüg ök
typ tym'k 'wyz ' ylnkwz kwnkwlwk 'wk
- (53) 09 tutar „ ärmäz köñüldäkilärig „ inçä
tw'r „ 'rm'z kwnkwld'ky l'ryk „ 'ynç'
- (54) 10 kaltı han kälmäkintä kınıg tutup
q'lty q'n klm'kynt' qynyq twtwp
- (55) 11 tägräkilärig tutmayuk tep bo muntag
t'kr'ky l'ryk twtm'ywq typ pw mwnt'q
- (56) 12 yañuz tutulmuş köñül „ tört törlüg
ylnkwz twtwlmyş kwnkwl „ twyrt twyrlwk
- (57) 13 bilgä biliglär bölöki birlä yomkı
pylk' pylykl'r pwywky pyrl' ywmqy
- (58) 14 kirsiz tapçasız akıgsız bolurlar „
kysyz t'pç'syz "qyqsyz pwlwrl'r „

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

U 5342 (T III Yar 17) A1 recto

(01) işli, mükâfat beden(i) içerisinde kalmış (olan) Buddhaların, (02) sonra takdis edilmeye ilişkin cemaat(lileri) (?) (03) *kinşuk* (~ Skt. *kiṃṣuka*) adlı mücevherli tahtta (04) aktarma işine ilişkin dönüşüm bedeninde (05) bulunan Buddhaların, ilk olarak mukabele (06) yapmaya ilişkin ritüelleri *vaiduri* (~ Skt. *vaidūrya*) adlı (07) mücevherli

sarayda merhamet edip₂ (08) kökleri₂ olgunluğa eriş(miş olanları). (09) O *kinşuk* (~ Skt. *kiṃṣuka*) adlı mücevher(ler) (10) süslenmiş nilüfer çiçekli taht gibi (11) canlıların kökleri(ni) tamamlamalarını beklemeyi emrederler. (12-13) Bundan başka da o vaiduri (~Skt. *vaiḍūrya*) mücevherini tamamlamış, gündüz (14) lacivert mavisi (olan) saraya bunu bu şekilde (15) üç tür zaman₂ ile emrederler.

U 5342 (T III Yar 17) A2 verso

(16) takdis edilen, büyük kudret (diye) adlandırılır. (17) Üç tür zamanda (18) bir doğuma ilişkin ve ikinci (19) yerde oturan kutsal öğreti (diye) adlandırılır. (20) Şimdi bu *sūtra* ise (21) yağacaktır. Bütün canlı evladına (22) bir tatlı yağmur suyunu (23) salıverecektir. Pek çok canlıya, (24) tümüne küçük olduğu için (25) nüfuz edecektir. (Suya) gömülmüşleri₂ (26) altı mükemmelliye sahip gemi ile (27) çıkaracaklardır. Ateş içerisindeki (28) küçük çocukları baştakinden (29) daha iyi (olan) taşitla (geçireceklerdir). Aynı şekilde söyleyerek

U 5342 (T III Yar 17) B1 recto

(30) Şöyle ki akıntılı (~ Skt. *āsrava*) öğretiler(in), bütün ihtirasların (~ Skt. *kleṣa*) (31) ikamet ettiği₂ toplandığı, (32) ulaştığı yeridir₂. Bu sebeple o (33) ihtiraslar (~ Skt. *kleṣa*) bu akıntılı (~Skt. *āsrava*) öğretileri o (34) zamanda kavramalarında(dır). Sonra iliştilerecek, (35) kavranılacak öğretiler yüce zamanda (36) kirli akıntılı (~ Skt. *āsrava*) olurlar. Kirli (37) akıntılı(ya) (~ Skt. *āsrava*) bağlı olmak ise, (birbirine) bağlı öğretilerdir. (38) İkinci kavrama (39) üzerindeki bağlanma budur. Buna benzer ikişer (40) türlü kirli₂ akıntılı (~ Skt. *āsrava*) günahlarından₂ (41) o andaki₂ (~ Skt. *kṣāṇa*) gönül (42) bilinci(ne bağlı) akıntı (~Skt. *āsrava*) uzaklaşmış, ayrılmış (43) olduğu için temizlenir₂ diye söyler. (44) Yahut da o anda₂ (~ Skt. *kṣāṇa*) geçici₂

U 5342 (T III Yar 17) B2 verso

(45) köklü, akıntılı (~Skt. *āsrava*) ulaşma (46) düşünce(si ve) davranış(ı) bilinci terk eder₂. (47) Sonsuzluk (ve) geçicilik (48) köklü akıntısız (~ Skt. *anāsrava*) ulaşma düşünce(si ve) (49) davranış(ı) bilinci yeniden ele geçirir. Bu sebeple (50) de temizlenir₂, diye söyler. Bununla birlikte (51) burada hakiki₂ gönül bilinci (52) diye söylemek sadece gönlü (53) kavrar. Gönlün içindekileri kavramaz. Tıpkı (54) hükümdar(ın) gelişinde çaba gösterip (55) etrafındakileri kavrayamadı(ğ)ı gibi. Bunun gibi (56) yalnız kavranılmış gönül(dür). Dört türlü (57) bilgelikler bölümü ile hepsi (58) temiz₂ akıntısız (~ Skt. *anāsrava*) olurlar.

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(01-08) EUyg. metnin bu satırlarında genellikle yüklem sonda değil de başta söylenmesi ilk satırdaki yüklem de önceki satırda geçtiği ihtimalini doğurmuştur. Bu

sebeple bu satırların Türkçe çevirisinde cümleyi tamamlayan yargının bulunmaması ve anlam akışının daralması devriklikten kaynaklanmaktadır.

(02) abizek: EUyg. *abizek* kelimesi Toharcanın A diyalektinde *abhışek* “takdis etme” (Poucha, 1955, s. 7), Toharcanın B diyalektinde *abhışek* “kutsama” (Adams, 2013, s. 19) şeklinde tanıklansa da kelime esasında Skt. *abhışeka* “(Budizm’de) kutsama, takdis etme” (Wilkens, 2021, s. 2a; UW, Röhrborn, 2015, s. 5; Monier-Williams, 1899, s. 71b; Edgerton, 1953, s. 57a) sözüne dayanmaktadır.

(02-03) toyluları (?): Metinde geçen bu kelimenin okunması ve anlamlandırılması ne yazık ki kesin değildir. *Toyluları (?) ~ toylu<g>ları (?)* “topluluklu, cemaatli” (Wilkens, 2021, s. 736b) ifadesinden sonra gelen *kinşuk atl(ı)g* sözüne bakılacak olursa büyük olasılıkla bu sözü niteleyen bir sıfat olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte metnin bağlamına bakıldığında *tülükləri* “güç, kuvvet” (Wilkens, 2021, s. 771a) şeklinde bir okuma da önerilebilir. Ancak önerilen her iki okuma da netlik kazanmamıştır.

(03) kinşuk: EUyg. bu sözün Sanskritçeye hangi dillerden geçtiği bilinmese de Skt. *kinşuka* “kırmızı değerli bir taş; Butea isimli ağacın adı; ten rengi çiçek” (Wilkens, 2021, s. 382a; Wogihara, 2005, s. 598b; Monier-Williams, 1899, s. 282c); Tib. *ken-çu-ka* “yaprak dökmeyen ağaç” (Das, 1902, s. 32a) ifadesine dayanır. Bu söz için 152-153. satırlara ayrıca bk. *külçirgä atl(ı)g kingşu hua önlüg ärip külçirä turur* (Kara ve Zieme, 1976, s. 38).

(06) yan: Sözcük kökeni itibarıyla Çin. 穰 *yàng* “metot, yöntem; (metinde) ritüel” (DDB; Yıldız, 2020, s. 159; Aydemir, 2013, s. 469; Tekin, 1997, s. 172) sözüne dayanır.

(06) vaiduri: EUyg. bu sözün Sanskritçeye hangi dillerden geçtiği bilinmese de Skt. *vaidūrya* “lacivert taşı” (Wilkens, 2021, s. 837b; Monier-Williams, 1899, s. 1021b) ifadesine dayanır. Bu söz için 133-134. satırlara ayrıca bk. *öñdün yınak vaiduri ärdini üzäki yertinçütäki otaçılar eligi* (Zieme, 2005, s. 136). Yine 70-71. satırlara bk. *vayduri ärdini y(a)ruklug otaçılar eligi t(ä)ñri burhan* (Kılıç Cengiz, 2021, s. 77).

(07) erinçkä-yü y(a)rlıka-yu: Bu ikileme “merhamet etmek₂” anlamındadır (Wilkens, 2021, s. 260b).

(08) töz+i yltız+ı: Bu ikileme “kök₂, esas₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 297; Ölmez, 2017, s. 293; Karaman, 2022, s. 338.

(10) lenhua çäçäklig: Bu ikileme Çin. 蓮華 *lian hua* “lotus çiçeği, nilüfer” (DDB) kelimesiyle Tü. *çäçäk* “çiçek₂” ifadelerinin birleşiminden oluşmuştur, krş. Ölmez, 2017, s. 277; Karaman, 2022, s. 243.

(14) raz(a)vart: EUyg. *raz(a)vart* sözü Toharcanın B diyalektinde *râjawat* “lacivert renkli” (Adams, 2013, s. 573) şeklinde tanıklanmışken kelime esasında Skt. *râjā-varta* “lacivert taşı; bir tür elmas” (Wilkens, 2021, s. 569b; Monier-Williams, 1899, s. 874c)

ifadesine dayanır. Ayrıca bu söz için 5530-5531. satırlara ayrıca bk. *raḡav(a)rt öñlüg kök* (Wilkens, 2016, s. 1039).

(15) üç törlüg ugur yık: EUyg. bu ifadenin *üç üd* “üç zaman” sözüyle aynı mahiyette olduğu düşünülebilir. Skt. *Traiadhvika* “üç periyot, üç zaman” anlamındadır (Edgerton, 1953, s. 259b). Geçmiş, şimdiki ve geleceği ifade eder. Evren, bir akarsuyun akması gibi, sonsuz bir hareket olarak tanımlanır. Ayrıca terim henüz doğmamış, doğumu ve ölümü de ifade eder. Hua-yen Sūtra’da geçmiş, şimdi ve geleceğin on türünden bahsedilir (Soothill ve Hodous, 1937, s. 57b; Tokyürek, 2019, s. 458). Ayrıca 三際 *sānji* terimi de “geçmiş, şimdi ve geleceği” ifade eder (Soothill ve Hodous, 1937, s. 8a; Tokyürek, 2019, s. 458).

(15) ugur yık: Bu ikileme “zaman₂” anlamındadır; krş. Şen, 2002, s. 314; Ölmez, 2017, s. 297; Karaman, 2022, s. 584.

(20) sudur: EUyg. bu sözcük Toharcanın A diyalektinde *sutār ~ sūtrā* “opus litterarum, liber” (Poucha, 1955, s. 376), Toharcanın B diyalektinde *sutār ~ sūtrā* “sūtra” (Adams, 2013, s. 761); Soğdcada *swtr* (Gharib, 2004, s. 366b) şekillerinde tanıklansa da kelime esasında Skt. *sūtra* “Budist vaazları içeren dinî bir eser” (Monier-Williams, 1899, s. 1241c; Edgerton, 1953, s. 604b) ifadesine dayanmaktadır.

(25-26) ço[m]-mış bat-mışlarıg: Bu ikileme “batmak₂, dalmak₂; (suda) dibe batmak₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 89; Ölmez, 2017, s. 260.

(26) altı paramit(ı)g: EUyg. bu ifade *altı paramit* “altı pāramitā” (Wilkens, 2021, s. 37b) Mahāyāna öğretisine göre, Bodhisattvaların Buddha olabilmeleri için yapmaları gereken altı pāramitā’yı ifade eder. Burkan ahlâkının temelini teşkil eden “altı mükemmeliyet”i ifade için kullanılmış olan *paramit* (Skt. *pāramitā*) sözünün asıl Uygurcada hangi sözle tercüme edildiği belli değildir. Bu *altı paramit* şu şekildedir: 1. *dāna pāramitā* “sadaka vermek fazileti” 2. *şıla pāramitā* “ahlâk fazileti” 3. *kşānti pāramitā* “tahammül fazileti” 4. *vīrya pāramitā* “sebat etmek fazileti” 5. *dhyāna pāramitā* “istiğrak fazileti” 6. *prajñā pāramitā* “hikmet fazileti” (Arat, 1987, s. 371; Tokyürek, 2019, s. 235). Ayrıca *paramit*, Toharcanın A diyalektinde *pāramit* “transgressus, transcendens” (Poucha, 1955, s. 167), Toharcanın B diyalektinde *pāramit* “üstünlük, ustalık” (Adams, 2013, s. 392) ~ *paramit* (Adams, 2013, s. 380) biçimlerinde tespit edilmiş olup Skt. *pāramitā* “mükemmeliyet”e (Wilkens, 2021, s. 552a; Monier-Williams, 1899, s. 619c; Edgerton, 1953, s. 341b; Uzunkaya, 2022, s. 400) dayanmaktadır.

(30) nom: EUyg. bu söz Soğdcada *nwm* (Gharib, 2004, s. 246a); Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (Wilkens, 2021, s. 494b) şeklinde tanıklanırken kelime esasında Skt. *dharma* “ahlak, dinî erdem, dinî kaide” (Monier-Williams, 1899, s. 510c; Edgerton, 1953, s. 276a) ifadesine dayanmaktadır.

(30-31) **nizvani+larnıñ**: EUyg. bu söz Soğdca *nyzβ'nyy ~ nyzβ'n'k* “ihtiras” (Gharib, 2004, s. 255b) kelimesine dayanmaktadır ve bu sözün Skt. eş değeri *kleşa* “acı, sıkıntı, ızdırıp” (Monier-Williams, 1899, s. 324a; Edgerton, 1953, s. 198a) ifadesidir.

(32) **yer+i yurt+ı**: Bu ikileme “yer₂” anlamına gelmektedir.

(36) **kirliġ akıġlıġ bolurlar**: EUyg. bu ifadenin karşılığı Skt.de *mala-āsrava*’dır. *Kleşa*’yı ifade eder (Tokyürek, 2019, s. 245).

(40) **kirliġ tapçalıġ**: Bu ikileme “kirli₂, pis₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 159; Ölmez, 2017, s. 273; Karaman, 2022, s. 212.

(40-41) **mün kadag+larıntın**: Bu ikileme “suç₂, kabahat₂, hata₂; günah₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 195; Ölmez, 2017, s. 278; Karaman, 2022, s. 247.

(41) **kşan**: EUyg. bu söz Toharcanın A diyalektinde *kşam* “an” (Poucha, 1955, s. 97), Toharcanın B diyalektinde *kşām* “an” (Adams, 2013, s. 261); Soğdca *kşn* (Gharib, 2004, s. 196a) şekillerinde görülmektedir. Kelime esasında Skt. *kşana* “an, lahza” (Monier-Williams, 1899, s. 325a; Edgerton, 1953, s. 198a) ifadesine dayanmaktadır.

(41-42) **könül bilig**: EUyg.da “gönül bilgisi; bilinç” anlamlarına gelen bu söz Çin. 毘闍那 *pi du na* (DDB; Soothill ve Hodous, 1937, s. 307b) şeklinde tanımlanırken kelime esasında Skt. *vijñāna* “kavrama; bilgi; zekâ” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadesine dayanır. Terimin Uyurca karşılığı “gönül ya da zihin bilgisi, bilinç” anlamındaki *bilig köñül* ya da *könül bilig*’dir. Türkçedeki gönül kelimesinin bir diğer anlamı da “zihin, bilinç” ile eş anlamlıdır. Türkçede geniş olarak kullanılan gönül kelimesi birçok duyguyu ve sezgiyi ifade etmede kullanılmaktadır. Bunlardan birisi de *könül bilig*’dir ve “ayırt etme, fark etme, anlayış” anlamlarındadır (Tokyürek, 2019, s. 332).

(43) **arı-yur süzül-ür**: Bu ikileme “saf olmak₂, temiz olmak₂; temizlenmek₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 31; Ölmez, 2017, s. 251; Karaman, 2022, s. 69.

(46-47) **tit-ärlär ıdala-yurlar**: Bu ikileme “terk etmek₂, vazgeçmek₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 285; Ölmez, 2017, s. 291; Karaman, 2022, s. 574.

(58) **kirsiz tapçasız**: EUyg. bu ifade Çin. 阿麼羅 *ā me luó* (DDB); Skt. *amala* “temiz, saf” (Monier-Williams, 1899, s. 81a) karşılığındadır. Çin. 無垢識, Skt. *amala* “kirletilmeyen bilgi”, sekizinci bilgidен sonra gelen dokuzuncu bilgi olarak gösterilir (Soothill ve Hodous, 1937, s. 378b; Tokyürek, 2018, s. 651). Ayrıca bu ifade ikileme olarak “temiz₂, arı₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 161; Ölmez, 2017, s. 273; Karaman, 2022, s. 213.

4. Sözlük ve Dizin

A

abizek < Toh. A/B *abhišek* ~ *abhīšek* < Skt. *abhiṣeka* “(Budizm’de) kutsama, takdis etme” *a. kılmaklıg* 02, 16

ađkan- “tasavvur etmek, algılamak” *a.-gulug nomlar* 35

adkanmak “kavrama, algılama” (~ Skt. *grāha*) *a.+larınta* 34; *ikinti a.* 38

adkantur- “iliştirmek” *a.-daçı ağkangulug* 34

akıg “akıntı” (~ Skt. *āsrava*) *a. ketmiş* 42

akıgılg “akıntılı” (~ Skt. *āsrava*) *a.* 45; *a. bolurlar* 36; *a. nomlar* 30; *a. nomlarıg* 33; *kırlıg a. bolurlar* 37; *kırlıg tapçalıg a.* 40

akıgsız “akıntısız” (~ Skt. *anāsrava*) *a.* 48; *kırsız tapçasız a.* 58

alku “bütün” *a. nizvanılarınıg* 30; *a. tınl(ı)g ogl(a)nıña* 21

altı “altı” *a. paramitl(ı)g kemi* 26

amti “şimdi” *a. bo sudur ärsär* 20

anın “bundan dolayı, bu sebeple” *a.* 32, 49, 54; *a. arıyur süzülür* 43

arı- “temizlenmek” *a.-yur süzülür* “temizlenmek₂” 43, 50

artamak “fâni, geçici” *ürlüksüz a.* “fâni₂” 45

artamaklıg “fâni, geçici” *ürlüklüg a.* 47

aşnuça “ilk olarak” *a. tägsüt kılmaklıg* 05

atl(ı)g “adlı; denen” *kişuk a. ärd(i)nikä* 09; *kişuk a. ärd(i)nilig* 03; *vaiduri a. ärd(i)nilig* 06

azu “veya, yahut” *a. ymä* 44

B

balmak “bağlanma, bağlı olma” *b.* 37, 39; *b. nom* 37

baştıngı “baştaki” *b.* 28

bat- “batmak, gömülmek” *çommuş b.-mışlarıg* “batmak₂” 25

b(ä)lgürtmä “dönüşüm” *b. ätöztä* “dönüşüm bedeni” 04

bış- “olgunlaşmak, olgunluğa erişmek” *b.-mışlarıg* 08

bilgä “bilge” *b. biliglär* “bilgelik” (~ Skt. *prajñā*) 57

bilig “bilinç; bilgelik” *bilgä b.+lär* (~ Skt. *prajñā*) 57; *könül b.* 42, 51; *sakınç kılınç b.+ig* 46, 49

bir “bir” *b.* 08; *b. tatıglıg* 22; *b. tugumlug* 18

birlä “ile” *bilgä biliglär bölöki b.* 57

bo “bu” *b. akıglıg nomlarıg* 33; *b. muntag yalñuz* 55; *b. muntag yanlıg* 39; *b. sudur ärsär* 20; *b. tetir* 38

bol- “olmak, meydana gelmek” *kırlıg akıglıg b.-urlar* 36; *kırsız tapçasız akıgsız b.* 58

bolmak “oluşma, teşekkül etme” *kiçig b.+ı* 24

bölök “bölüm” *bilgä biliglär b.+ı* 57

bul- “ele geçirmek” *yanırtı b.-urlar* 49

burhan “Buddha, aydınlanmış kişi”
b.+larnıy 01, 05

büt- “tamamlamak” *tözləri b.-güsin* 11;
vaiduri ärd(i)nin b.-miş 13

Ç

çaçäklig “çiçekli” *lenhua ç.* 10

çın < Çin. 真 *zhen* “gerçek, doğru” ç.
kertü “gerçek₂” 51

ço[m]- “batmak, gömülmek” ç.-miş
batmışlarığ “batmak₂” 25

Ä

är- “-dİr bildirme eki; yardımcı eylem”
amti bo sudur ä.-sär 20; *balmak ä.-sär*
37; *ä.-müz* 53; *ä.-sär ymä* 29; *ä.-ür* 38;
keçürdäçi ä.-ür 25; *yagıtıdaçı ä.-ür* 21;
yeri yurtı ä.-ür 32

ärd(i)ni << Skt. *ratna* “mücevher,
değerli taş” *kinşuk atl(ı)g ä.+kä* 09; *ol*
vaiduri ä.+n 13

ärd(i)nilig “değerli; mücevherlerle
süslenmiş” *ä. örgüntä* 03; *ä. ordoda* 07

ätöz “beden, vücut” *ä.+tä* 01, 04

E

erinçkä- “acımak, merhamet etmek”
e.-yü y(a)rlıkayu “merhamet etmek₂”
07

etil- “donanmış olmak, süslenmek” *e.-*
miş lenhua çaçäklig örgünçä 10

H

han “han, hükümdar” *h. kälmäkintä* 54

I

ıdala- “vazgeçmek, feragat etmek”
titärlär ı.-yurlar “vazgeçmek₂” 47

ıdok “kutsal” *ı. töröləri* 19

İ

içintäki “içindeki” *ot i.* 27

ikinti “ikinci” *i.* 38; *i. oronta olurmaklıg*
18

ikirär “ikişer” *i. törlüg* 39

inçä “tıpkı, bunun gibi” *i. kaltı* 53

inçip “buna rağmen, bununla birlikte”
i. yänä 12, 50

irkil- “toplanmak” *i.-gülük* 31

işlig “işli” *i. b(ä)lgürtmä* 04; *i. tüş*
ätöztä 01

K

kadag “günah” *mün k.+larıntın*
“günah₂” 41

kaltı “tıpkı; şöyle ki” *k.* 30; *inçä k.* 54

kamag “bütün, hepsi” *k.+ka* 24

kañlı “taşıt, araç” *yeg k.+g üzä* 29

kayu “hangi; (metin içerisinde
çevrilmedi)” *k. kirlig akıgılg* 36

käçür- “geçirmek; (metinde) nüfuz
etmek” *k.-däçi ärür* 25

kälmäk “gelme, geliş” *k.+intä* 54

kemi “gemi” *k. üzä üntürdäçi* 26

kertü “gerçek, hakiki” *çın k.* “hakiki₂”
51

ket- “gitmek, uzaklaşmak” *akıg k.-miş*
42

kılınç “davranış” *sakinç* k. 46, 49

kılmaklıg “uygulama, yapmalı” *abizek* k. 02, 16; *tägsüt* k. 06

kınıg “çaba” k. *tutup* 54

kiçig “küçük” k. *bolmakı üzä* 24

kinşuk << Skt. *kiṃṣuka* “kırmızı değerli bir taş” k. *atl(ı)g ärd(i)nikä* 09; k. *atl(ı)g ärd(i)nilig* 03

kirlig “kirli” k. *akıgılg* 36, 36; k. *tapçalıg akıgılg* 40

kirsiz “temiz” k.+*siz tapçasız* “temiz₂” 58

könül “gönül” k. *bilig akıg* 41; k. *bilig tep* 51; k.+*däkiläri*g 53; *yalñuz* k.+*üg* 52; *yalñuz tutulmuş* k. 56

kşan < Toh. A/B *kşam* ~ *kşām*; Soğd. *kşn* < Skt. *kşāna* “an, lahza” k. *üdtä* 44; k. *üdtäki köñül* 41

küç “güç, kudret” k.+*läri* 16

küd- “beklemek” k.-*ä* 11

kün “gündüz” k. 13

L

lenhua < Çin. 蓮華 *lian hua* “lotus çiçeği, nilüfer” l. *çäçäklig* 10

M

munçulayu “bu şekilde, böylece” *munı* m. 14

munı “bunu” m. *munçulayu* 14

munta “burada” m. 51

muntag “bunun gibi, böyle” *bo* m. 39, 55

mün “günah, suç” m. *kadağlarıntın* “günah₂” 40

N

nizvani < Soğd. *nyzβ’nyy* ~ *nyzβ’n’k* “ihtiras” (~ Skt. *kleṣa*) *alku* n.+*larnıñ* 30; n.+*lar bo akıgılg nomlarıg* 33

nom < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (~ Skt. *dharma*) *balmaq* n. 37; *bo akıgılg n.+larıg* 33; *kaltı akıgılg n.+lar* 30; n.+*lar* 35

O

ogl(a)n “evlat” *alku tınl(ı)g o.+ıñ*a 21

oglan(ı)ya “küçük evlat, küçük çocuk” o.+*larıg* 28

ok “pekiştirme edatı” o. *ärür* 38

ol “o; -dir bildirme eki; işaret sıfatı” o. *kinşuk atl(ı)g* 09; o. *kşan üdtäki* 41, 44; o. *nizvanılar* 32; o. *ok ärür* 37; o. *üdtä* 33; o. *vaiduri* 13

olurmaklıg “oturmalı, oturma” *oronta* o. 19

ordo “saray” *raz(a)vart öñlüg o.+ka* 14; *vaiduri atl(ı)g ärd(i)nilig o.+da* 07

orna- “yerleşmek” *turguluk o.-guluk* 31

oron “yer” *ikinti o.+ta* 19

ot “ateş” o. *içintäki oglan(ı)yalarıg* 27

ozgur- “salıvermek” o.-*daçı* 23

Ö

ök “pekiştirme edatı” ö. 52

öñi “uzak, ayrılmış” ö. *üdrülmiş* 42

öñlüg “renkli” *raz(a)vart* ö. 14

örgün “taht” *kinşuk atl(ı)g ärd(i)nilig*
ö.+tä 03; *lenhua çäçäklig* ö.+çä 10

ötrü “daha sonra” ö. 02, 34; ö. *bir y(a)rlikayurlar* 08

P

paramitl(ı)g < Toh. A/B *pāramit*;
Soğd. *p’rmyt* < Skt. *pāramitā* + Tü. +*lg*
“*pāramitālī*, mükemmelliyyete sahip”
altı p. kemi 26

R

raz(a)vart < Toh. B *rājawat* < Skt. *rājā-*
varta “lacivert taşı” *r. öñlüg* 14

S

sakınç “düşünce” *s. kılınç* 46, 48

sapmak “aktarma, iletme” *s. işlig b(ä)lgürtmä* 04

sudur < Toh. A/B *sutār ~ sūtār*; Soğd.
swtr < Skt. *sūtra* “vaaz metni” *bo s. ärsär* 20

suv “su” *yagmur s.+ın* 22

süzül- “temizlenmek” *arıyur s.-ür*
“temizlenmek₂” 43, 50

T

tapçalıg “kirli” *kirlig t. “kirli₂”* 40

tapçasız “temiz” *kirsiz t.+sız* “temiz₂”
58

tatıglıg “tatlı, hoş” *t. yagmur suvın* 22

täg- “varmak, ulaşmak” *t.-gülük yeri yurtı* 32

täginmäk “ele geçirme, ulaşma” *akıglıg t. 45, akıgsız t. 48*

tägräki “etraftaki” *t.+läri g tutmayuk*
55

tägsüt “dönüşüm” *t. kılmaklıg* 05

te- “demek, söylemek” *t.-p* 43, 50, 52, 55; *t.-r* 29; *t.-tir* 17, 20, 23, 27; *t.-yür* 43, 50

temäk “söyleme” *tep t. 52*

tet- “adlandırılan, (-Ir ekiyle beraber) *tetir* {-DIR} bildirme, kopula” *t.-ir* 38

tınl(ı)g “canlı” *bütgüsin t.+larnıy* 12; *t. ogl(a)nıya* 21; *üküş t.+larka* 23

tit- “bırakmak, vazgeçmek” *t.-ärlär idalayurlar* “vazgeçmek₂” 46

toylug (?) “cemaatli” *t.+ları* 02

törlüg “türlü” *ikirär t. 40; tört t. bilgä biliglär* 56; *üç t. 15, 17*

törö “öğreti” *ıdok t.+läri* 19

tört “dört” *t. törlüg bilgä biliglär* 56

töz “kök” *t.+i yıltızı “kökü₂”* 08; *t.+läri bütgüsin* 11

tözlüg “köklü” *t. akıglıg* 45; *t. akıgsız* 48

tugumlug “doğum” *bir t. ikinti oronta* 18

tur- “durmak, bulunmak” *ätöztä t.-gu burhanlarnıy* 01; *ätöztä t.-mış* 05; *t.-guluk ornaguluk* 31

tut- “kavramak, algılamak” *t.-ar* 53; *kınıg t.-up* 54; *tägräkiläri g t.-mayuk tep* 55

tutul- “tutulmak; kavranmak” *yalıuz t.-mış köñül* 56

tüş “mükâfat” *t. ätöztä* 01

U

ugur “zaman” *u. yık* “zaman₂” 15; *üç törlüg u.+mta* 17

ulug “büyük; yüce” *u. üdtä* 35; *u. yañı küçläri* 16

Ü

üç “üç” *ü. törlüg ugur* 15, *ü. törlüg ugurmta* 17

üçün “için; (anın ile birlikte) onun” *ü. anın* 43

üd “zaman” *ol kşan ü.+tä* 44; *ol kşan ü.+täki* 41; *ol ü.+tä* 34; *ulug ü.+tä* 35

üdrül- “ayrılmak” *öñi ü.-miş* 42

üküş “pek çok” *ü. tınl(ı)glarka* 23

üntür- “çıkartmak” *ü.-däçi* 27

ürlüklüg “sonsuz, ebedî” *ü. artamaklıg* 47

ürlüksüz “geçici, fâni” *ü.+süz artamak “fâni₂”* 44

üzä “ile; ve” *ü. 15, 18, 24, 26, 29, 52*

üzäki “üstündeki” *ü. balmak* 39

V

vaiduri << Skt. *vaidürya* “lacivert taşı” *v. atl(ı)g ärd(i)nilig* 06; *v. ärd(i)nin* 13

5. Sonuç

Buddha'nın temel öğretileri “Dört Soylu Doğru”, “On İki Bağımlı Ortaya Çıkış” ve “Sekiz Aşamalı Asil Yol” kavramları etrafında şekillenmiştir. Kişi bunlara bağlı kaldığı sürece ızdırabı son bulacak ve *Nirvāṇa*'ya erişebilecektir. Bu çalışmanın konusunu da Buddha'nın öğretilerine ilişkin bir Eski Uygurca metin parçası oluşturmaktadır. Bu metin parçası bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde U 5342 (T III Yar 17) arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Çalışmada ilgili metin parçasının yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları, dizini ve sözlüğü hazırlanmıştır.

Y

yağıt- “yağdırmak” *y.-daçı* 21

yagmur “yağmur” *y. suvın* 22

yalhuz “yalnız; sadece” *y. köñülüg ök tutar* 52; *y. tutulmuş köñül* 56

yañ < Çin. 穰 “metot, yöntem; (metinde) ritüel” *y.+ları* 06

yañı “yeni” *ulug y. “büyük”* 16

yañırtı “yeniden” *biligig y. bulurlar* 49

yañlıg “benzer” *muntag y.* 39

y(a)rlıka- “merhamet etmek; emretmek” *erinçkäyü y.-yu* “merhamet ederek₂” 07; *inçip yänä y.-yurlar* 12; *y.-galı* 11; *y.-yurlar* 09

yänä “bundan başka, buna rağmen” *inçip y.* 12, 51

yeg “daha iyi, en iyi” *baştıñkı y.* 29

yer “yer” *y.+i yurtı* “yer₂” 32

yık “zaman” *ugur y. “zaman₂”* 15

yıltız “kök, köken” *tözi y.+ı “kökü₂”* 08

ymä “da, dahi; bununla beraber” *y.* 29, 44, 50

yomkı “hepsi” *y. kirsiz tapçasız* 57

yurt “yurt, vatan” *yeri y.+ı “yer₂”* 32

Çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir: 1) Daha önce neşredilmemiş olan bu metin parçası 58 satır hacindedir ve Türk dili araştırmalarına bu hacimde metinsel bir veri sunulmuştur. 2) Bu metin parçası metinsel anlamda bütünlük arz eder, metin parçasının hasarlı bir kısmı mevcut değildir. 3) Çalışma sonucunda sözlükte toplam 156 madde başı tespit edilmiş; bunlardan 125'ini (% 80,12) isim kök ve gövdesi, 31'ini (% 19,78) ise fiil kök ve gövdesinde oluşan sözcükler oluşturmuştur. Bu sayısal veriler aşağıdaki grafikte somutlaştırılabilir (bk. Grafik 1).

Grafik 1: Madde Başı Sözcüklerin Yüzdelerik Dağılımı

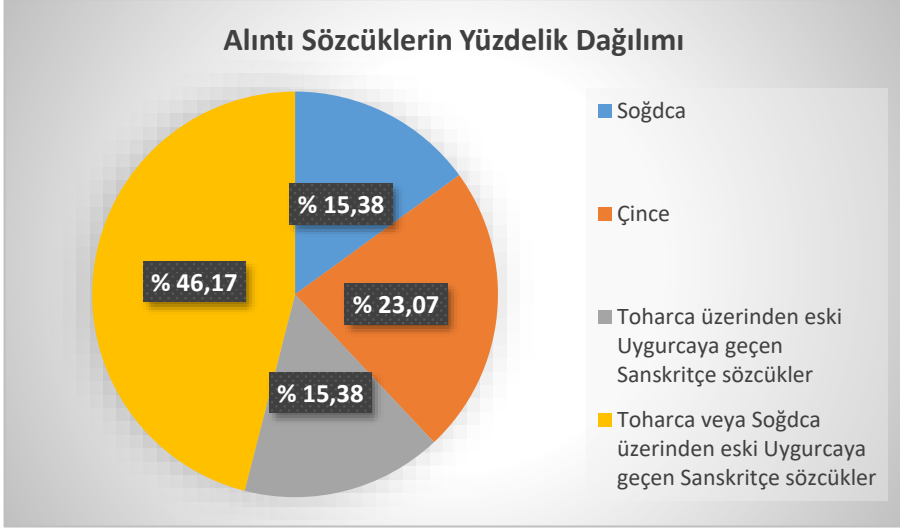

4) Metnin söz varlığında toplam 13 alıntı sözcük belirlenmiştir. Alıntı sözcüklerin metnin geneline oranı % 8,33'tür. Çalışmadaki Türkçe ve alıntı sözcüklerin sayısal verileri aşağıdaki grafikte sunulmuştur (bk. Grafik 2).

Grafik 2: Türkçe ve Alıntı Sözcüklerin Yüzdelerik Dağılımı

5) Çalışmada tespit edilen 13 alıntı sözcükten 8'i Sanskritçe (% 61,55), 3'ü Çince (% 23,07) ve 2'si Soğdca (% 15,38) kökenli kelimelerdir. Metinde tespit edilen 6 (% 75) Sanskritçe sözcük Toharca veya Soğdca üzerinden ve 2 (% 25) Sanskritçe sözcük ise Toharca üzerinden Eski Uygurcaya alıntılanmıştır. Ayrıca metinde ara dili tespit edilemeyen 5 Sanskritçe sözcük tanıklanmıştır. Bu sözcüklerin yüzdelerik oranı aşağıdaki gibidir (bk. Grafik 3).

Grafik 3: Alıntı Sözcüklerin Yüzdelerik Dağılımı

Şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş olan bu metin parçasıyla Eski Uygur sahasına küçük bir katkı sunulmak istenmiştir.

İşaretler ve Kısaltmalar

...2	ikilemelere işaret eder
<	bir sözcüğün köken bilgisine veya alıntılındığı dile işaret eder
<<	ara biçimi tespit edilemeyen alıntı sözcüklere işaret eder
<>	alıntıda eksik yazıldığı düşünülen veya tamamlanan kısımları gösterir
( )	kelimeleri tamamlamada kullanılır
[ ]	alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir
(?)	kelimeden emin olunmadığını ifade eder
~	kelimenin başka dillerde denginin de mevcut olduğunu gösterir
+	bir sözcüğün isim olduğunu veya aldığı ekle isimleştiğini belirtir
-	bir sözcüğün fiil olduğunu veya aldığı ekle fiilleştiğini belirtir
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism

EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
JEBD	Japanese-English Buddhist Dictionary
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Tib.	Tibetçe
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
Tü.	Türkçe
UW	Uigurisches Wörterbuch

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale edebiyat sahasına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged. Vol. 1-2.* Rodopi.
- Arat, R. R. (1940-42). Uygurlarda istilahlara dair. *Türkiyat Mecmuası*. 7-8(1), 56-81.
- Aydemir, H. (2013). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie ix. Nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert. Band I-II.* Harrassowitz.
- Chan, W.-C. (2010). Two dogmas of critical Buddhism. *Journal of Chinese philosophy*. 37(2), 276-294.
- Das, S. C. (1902). *A Tibetan-English dictionary with Sanskrit synonyms.* Bengal Secretariat Book Depot.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary.* Yale University.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English.* Farhangana.
- JEBD (1979). *Japanese-English Buddhist dictionary.* Daitō Shuppansha.
- Kara, G. ve Zieme, P. (1976). *Fragmente tantrischer Werke in uigurischer Übersetzung. Mit 82 Faksimiles auf 49 Tafeln.* Akademie Verlag. (BT. 7.)
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede ikilemeler.* TDK Yayınları.
- Kılıç Cengiz, A. (2021). *Eski Uygur dönemine ait tantrik bir metin: Sitātapatrādhāraṇī.* TDK Yayınları.
- Kitsudō, K. (2008). Uigurugoyaku ‘Guan mile pusa shansheng douzutian jingzan’ ni tsuite. *Bukkyō shigaku-kenkyū* 51(1), 24-46.
- Koeppen, C. F. (1857). *Die Religion des Buddha und Ihre entstehung. Band 1: Ferdinand Schneider.*
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary.* Oxford University.
- Ölmez, M. (1991). *Altun yaruk III. kitap (= 5. bölüm) (Suvarṇaprabhāsa-sūtra) [TDiAD.1.].* Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 1
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 65(2), 243-311.

- Özertural, Z. (2012). *Alttürkische Handschriften. Teil 16: Mahāyāna -Sūtras und Kommentartexte*. Steiner.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Státnĭ Pedagogické Nakladatelství.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Steiner.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık*. Steiner.
- Scharlipp, W. (1986). Fragmente eines uigurischen Kommentars zur *Triṃṣikāvijñaptimātratāsiddhi* des Vasubandhu. *Ural-Altäische Jahrbücher Neue Folge* 6: 122-136.
- Soothill, W. E. ve Hodous, L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index*. Kegan Pauy, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. (Yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi). Yök Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Tekin, T. (1997). Notes on some Chinese loanwords in old Turkic. *Türk Dilleri Araştırmaları*. 7, 165-173.
- Tokyürek, H. (2018). *Altun yaruk sudur iv. tegzinç (Karşılaştırmalı metin yayını)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. TDK Yayınları.
- Uzunkaya, U. (2020). *Budist Eski Uygur edebiyatından iki metin (Metin-çeviri-açıklamalar-dizinler)*. Kesit Yayınları.
- Uzunkaya, U. (2022). Buddhalar ve Bodhisattvalara yakarışı konu alan eski Uygurca fragmanlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 22(2), 387-409.

- Wilkens, J. (2016). *Buddhistische erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daşakarmapathāvadānamālā, Teil 3.* (BBAW. Akademienvorhaben Turfanforschung. BT XXXVII).
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch): Eski Uygurcanın el sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe).* Universitätsverlag Göttingen.
- Wogihara, U. (2005). *梵和大词典 Sanskrit-Chinese-Japanese dictionary.* Tokyo.
- Yıldız, H. (2020). *Maniheizt Uygur metinlerinde Çince alıntılar: Etimolojik, leksik ve tematik incelemeler.* Fenomen Yayınları.
- Zieme, P. (2005). *Magische Texte des uigurischen Buddhismus. Mit 208 Abbildungen auf 97 Tafeln.* Brepols. (BBAW. Akademienvorhaben Turfanforschung. BT. 23.)

Elektronik Kaynaklar

DDB = Digital dictionary of Buddhism. [www. buddhism-dict.net](http://www.buddhism-dict.net) (05.04.2023).

U 5342 (T III Yar 17): A sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5342seite1.jpg> B sayfası: <http://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u5342seite2.jpg> [Erişim tarihi: 05.04.2023]

URL-01: <https://orient-mss.kohd.adw->

[goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000610](https://orient-mss.kohd.adw-goede.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000610) [Erişim tarihi: 05.04.2023]